

Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı

Institutional Structure in Combating
Child Labor in Turkey

Öznur KARAGÖZOĞLU¹
Pelin BABAOĞLU²

Journal of Civilization Studies
Volume 7, Issue 2, pp. 57-75
September 2022
DOI: 10.52539/mad.1121373
Received: 25.05.2022
Accepted: 16.06.2022
© The Author(s) 2022
For reprints and permissions:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mad>

Öz

Çocuk emeğinden ekonomik fayda sağlamanın çok eski zamanlara dayandığını söylemek mümkündür. Ancak çocuk emeğinin ucuz işgücü olarak sistematik biçimde istismarı Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün pek çok farklı ve iç içe geçmiş nedene bağlı bir olgu olarak çocuk işçiliği, dünya çapında 200 milyondan fazla çocuğu etkilediği düşünülen uluslararası bir sorundur.

Çocuk işçiliği bir taraftan çocukları ruhsal, bedensel ve zihinsel yönden olumsuz etkileyen bireysel bir sorunken diğer taraftan çocukların gelecek için taşıdığı potansiyel açısından toplumsal bir sorundur. Bu sebeple, sağlıklı bir toplumun inşası için çocuk işçiliğiyle mücadele konusu büyük bir önem teşkil etmektedir. Konunun öneminden hareketle bu çalışmanın amacı, Türkiye’de çocuk işçiliğinin geldiği seviyeden yola çıkarak, çocuk işçiliğine sebep olan faktörleri belirleyip çözüme yönelik öneriler oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk İşçiliği, Politika, İstihdam, Yoksulluk.

Abstract

It is possible to say that providing economic benefits from child labor dates to ancient times. However, the systematic exploitation of child labor as cheap labor emerges because of the Industrial Revolution. As a phenomenon due to many different and intertwined causes, child labor is an international problem that is thought to affect more than 200 million children worldwide.

While child labor is an individual problem that negatively affects children spiritually, physically and mentally, on the other hand, it is a social problem in terms of the potential of children for the future. For this reason, the issue of combating child labor is of great importance for the construction of a healthy society. Based on the importance of the subject, this study aims to determine the factors that cause child labor and to create suggestions for solutions based on the level of child labor in Turkey.

Key Words: Child, Child Labor, Policy, Employment, Poverty.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, e-mail: oznurr.karagozoglu@gmail.com ORCID: 0000-0001-8524-8547

² Öğretim Görevlisi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, e-mail: pelebabaoglu@isparta.edu.tr ORCID: 0000-0002-2935-0579

GİRİŞ

Çocuk kavramı insanlık tarihi boyunca farklı tanımlamalarla karşılık bulmuş, çocuklara yönelik beklenti, işlev ve anlamlar kültüre, zamana ve ekonomik şartlara göre değişkenlik göstermiştir. Buna bağlı olarak çocuk emeği aileye, ekonomik üretime veya yaşadığı topluma katkısı bakımından değerlendirilmiştir. Günümüzün modern toplumları içinse çocuk işçiliği evrensel bir sorun olarak ele alınmaktadır. Yetişkinliğe geçişteki bir hazırlık dönemi olarak çocukluk gerek kendi potansiyelinin gerçekleştirilebilmesi gerekse de gelecekte içinde bulunduğu topluma katkı sunabilmesi açısından hassas bir dönem olarak ele alınmaktadır. Bu yüzden toplumun gelişimi ancak çocukların gelişimiyle mümkün kılınabilir. Eğitimini tamamlamamış, erken yaşta istihdam edilmiş çocuklar, içerisinde buldukları toplumu olumsuz etkileyerek sosyo-ekonomik istikrarsızlığın ana aktörü haline gelmektedir. Diğer taraftan yapılan araştırmalar çocukların erken yaşta çalışma hayatında bulunmalarının onları ruhsal, fiziksel ve cinsel yönden istismara uğrama oranlarının daha yüksek olduğunu, bedensel sağlıkları açısından ise büyük tehdit altında olduklarını ortaya koymaktadır (International Labour Organization [ILO], 2020: 19; Kamal, vd., 2021:2).

Dünya çapında hızla artan çocuk işçiliği 1991 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından acil önlem alınması gereken sorunlar içinde tanımlanmış ve bu kapsamda hem belirlenen ülkelerdeki çocuk işçiliğine ilişkin sağlıklı verilerin elde edilebilmesi hem de acil bir eylem planı hazırlanarak çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir dizi projeyi hayata geçirmiştir. ILO tarafından 2020 yılında yayımlanan Dünya Çocuk İşçiliği Raporu, uluslararası ölçekteki çocuk işliğini gözler önüne sermektedir. Raporda, dünya çapında 160 milyon çocuk işçinin bulunduğu ve bu rakamın 2022 sonuna kadar 200 milyonun üstüne çıkacağı tahmin edildiği belirtilmektedir. 17 yaşın altındaki her bireyin çocuk olarak kabul edildiği bu raporda, dünyadaki her 10 çocuktan birinin çocuk işçi olarak çalıştırıldığı, 79 milyon çocuğun ise tehlikeli, ahlaki açıdan uygunsuz ve sağlıksız işlerde istihdam edildiğini ortaya koymaktadır. Aynı raporda 2016'dan beri çocuk işçiliğinin artmasına ilişkin yapılan çalışmalarda bir gerileme olduğu ve toplam işgücü rakamlarının çok değişmemesine rağmen bu rakamlar içinde çocuk işçilere ait sayısının giderek arttığı vurgulanmaktadır. Covid-19 pandemisine bağlı olarak artan yoksulluğun da etkisiyle bu sayısının artmasından endişe edildiği belirtilmektedir. Raporda, çocuk işçilere ilişkin genel bir görünümde ortaya konmaktadır. Buna göre erkek çocukların kız çocuklardan daha fazla çocuk işçi olarak çalıştırıldığı görülmekle beraber, Çalışan çocukların %70'inin tarım sektöründe aile işçisi olarak çalıştığı belirtilmektedir. Çocuk işçiliğinin en önemli sebeplerinden biri olan yoksulluğun pandemiye bağlı olarak dünya genelinde artış göstermesiyle 8 milyon çocuğun daha çocuk işçi olarak çalışmasına neden olduğuna dikkat çekilmektedir. Çocuk işçiliği olgusu küresel bir sorun olmakla beraber raporda da yer verildiği şekilde Asya, Afrika, Latin Amerika gibi yoksulluğun yoğun şekilde yaşanmakta olduğu ülkelerde çok daha ciddi boyutlara ulaşmış durumdadır (ILO, 2020: 8-13). Bu ülkelerde çalışan çocukların sayısı, küresel çocuk işçi sayısının yarısından fazlasına tekabül etmektedir (U.S. The Department of Labor's, 2020: 5).

Uluslararası birçok örgütün çocuk işçiliğini önlemeye yönelik önemli çalışmalar bulunmakla beraber birçok ülkenin de bu sorunun çözümüne ilişkin yasal alt yapıların oluşturulmasına yönelik yoğun bir çaba içerisinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yapılan çalışmalarda çocukların erken yaşta çalıştırılmasının önlenmesine ilişkin en etkili çözümün ise onların eğitim olanaklarına erişimlerinin sağlanması olduğu ifade edilmektedir (Osment, 2014: 6).

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için de önemli bir sorun alanı olarak karşımıza çıkan çocuk işçiliği konusunda yapılacak çalışmalar daha sağlıklı politikaların hayata geçirilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, bir kamu politikası olarak çocuk işçiliğini Türkiye özelinde inceleyerek bu konu kapsamında çözüm önerileri sunmaya çalışmaktır. Çalışmada çocuk işçiliği konusu ele alınırken genelden özele doğru bir gidişat benimsenmiş olup, ilk kısımda çocuk işçiliği kavramı ele alınırken sonraki kısımlarda çocuk işçiliğinin tarihsel gelişimi ve çocuk işçiliğinin nedenleri üzerinde durulmuştur. Takip eden kısımlarda çocuk işçiliği konusunda uluslararası örgütlere ilişkin gelişmelere yer

verildikten sonra daha yerel bir perspektiften Türkiye’deki çocuk işliğinin genel görünümüne ilişkin bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye’deki kurumların çocuk işçiliği ile mücadelede görev tanımları açıklanmıştır. Son kısımda ise bir kamu politikası olarak çocuk işçiliği üzerine kısa bir değerlendirme yapılmış ve bu konudaki çözüm önerileri sıralanmıştır.

1. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

1. 1. Çocuk İşçiliği Kavramı ve Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Çocuk işçiliği konusundaki en önemli açmazlardan biri, kavramın net bir sınırının çizilebilmesinin çok zor oluşudur. Bhat (2010), çocuk işçiliği kavramının tanımlanması hususunda üç temel zorluktan bahseder. Bunlar “çocuk”, “emek” ve “iş” kavramlarının tanımlanmasının zorluğundan ileri gelmektedir. Örneğin bir insanın hangi yaş aralığında çocuk olarak kabul edileceği gibi basit bir sorunun bile kültürlere göre farklılık gösterebileceğini öne sürer (Bhat, 2010: 323). Çocuk olgusunun farklı kıstaslar üzerinden tanımlanması, devletlerin hukuksal aranjmanlarını da buna bağlı olarak oluşturmasına neden olmaktadır. Bir çocuğun çocuk ya da yetişkin olarak sınıflandırılması gereken yaş konusunda değişik görüşler bulunmaktadır (ILO, 2004: 21). Türkiye’nin de taraf olduğu ve BM Genel Kurulu tarafından onaylanan Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin birinci maddesinde yer alan tanımlamaya göre erken yaşta reşit sayılma hali dışında 18 yaşına kadar tüm bireylerin çocuk olarak kabul edildiği görülmektedir (United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], 2004: 5). Tanımların nicelikler sınırlamaları farklılık gösterse de genel olarak çocukluk dönemi, insanoğlunu yetişkinlik dönemine hazırlayan, korunma, barınma, eğitim gibi ihtiyaçlarının önemli ölçüde hissedildiği ve yetişkinlik döneminin kalitesini tespit eden mühim bir dönemi ifade etmektedir (Çöpoğlu, 2018: 361).

Çocuğu tanımlamanın kıstaslarını belirlemenin yanı sıra diğer bir sorun da çocuğun hangi şartlar altında çocuk işçi olarak kabul edileceğidir. ILO (2002) raporunda yer alan tanımlamada bir çocuğun çocuk işçi olarak sayılabilmesi için çocuğun yaptığı işin ekonomik bir değer üretiyor olması, yaptığı iş neticesinde eğitim süreçlerinden alıkonması, işi yaparken fiziksel, duygusal veya ruhsal olarak olumsuz yönde etkileniyor olması, bir kıstas olarak belirlenmektedir (ILO, 2004: 16). Dolayısıyla bir işin çocuk açısından istismar edici, sömürücü veya ruhsal ya da bedensel sağlığını tehdit edip etmemesi açısından değerlendirildiği görülmektedir. Bu nedenle örneğin çocuğun ev içi sorumlukları paylaşması, kendi isteğine bağlı olarak okul dışında kalan zamanında bir meslek öğrenmeye ilişkin çabası, çocuk işçiliği kapsamında değerlendirilmemektedir. Bu açıdan çalışan bir çocuğun “çocuk işçi” olarak adlandırılabilmesi için işin temelde “ekonomik bir değer üretimine” dayanması gerekmektedir.

Çocuk işçiliğinin toplumların tarihsel ve sosyal yapılarından kaynaklanan yaklaşımlardan etkilenmemesi ve evrensel bir tanımlamasının yapılabilmesi için uluslararası belgelerde yapılan tanımlamalar yol gösterici olmaktadır. Bunlardan biri olan ILO çocuk işçiliğini; çocukların erken yaşta yetişkinleşmesine neden olan, itibarlarını azaltan, gelişimlerini engelleyici yerlerde çalışması şeklinde açıklamaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı [ÇSGB], 2017: 13). ILO tanımlamasında dikkat çekilen nokta çocukların yerine getirdiği tüm faaliyetlerin çocuk işçiliği kapsamında olmamasıdır. Çocuk işçiliği kapsamına alınabilmesi için işin; zihni, fiziki, sosyal veya ahlaksal açıdan tehlike arz etmesi ve zararlı olması; okula devam etmeyi engelleyici ya da okuldan erken ayrılmalarına neden olması gibi ölçütler göz önünde bulundurulmuştur. Bu açıdan Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) de çocukların ilerlemesine faydası bulunan, onlara maharet kazandıran faaliyetlerin çocuk işçiliği kapsamının dışında tutulduğunu belirtmektedir (Yılmaz, 2018: 1).

Kültürel anlamda bakıldığında ise toplumların farklı gelişmişlik seviyeleri içinde çocuğa ilişkin anlayış, tanımlama ve beklentilerinin değiştiğini söylemek mümkündür. Örneğin kırsal kesimlerde çocuk duygusal bir değer olmaktan öte bir işgücü olarak görülmektedir. Emeğe dayalı tarımsal aile işletmelerinin fazla olduğu Türkiye’nin kırsal kesimlerinde, doğan her çocuk ucuz işgücü olarak görülmektedir. Göç

sebebiyle kente taşınarak tarımsal üretim faaliyetleri çevresinde teşkilatlanan kırsal aile düzeni çözülmeye uğramakta, bilhassa çocuklar ucuz istihdam kaynağı şeklinde kentlerin gayri resmi emek piyasalarında yer edinmektedirler (Taş ve Karakaya, 1997: 1).

Çocuk emeğinin ekonomik ve toplumsal hayata katkısı geçmişten günümüze ait bir olgu değildir. İnsanlık tarihi boyunca çocukların avcılık, toplayıcılık yaparak ya da hayvanların bakımına yardımcı olarak, tarımsal faaliyetlerde çalışarak ekonomik ve toplumsal hayata katkı sağladıkları görülmektedir. Ancak çocuk emeğinin güvencesiz şartlarda, düşük ücretler, kötü çalışma koşulları altında yaygın olarak kullanımı Sanayi Devrimi'nin olumsuz sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Cunningham ve Viazzo, 1996: 14). Çocukların zihinsel, bedensel ve entelektüel gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen, bu nedenle vasıfsız birer işçi haline getirerek yoksulluk sarmalına içine sürükleyen bireysel ve toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Bhat, 2011: 15). Sanayi devriminin ilk yıllarında hızla çözülmeye başlayan geleneksel tarımsal üretim ve kentlerdeki zanaata dayalı üretim biçimi kırdan kente doğru yoğun bir işgücü akınının başlamasına neden olmuştur. Bu durum kentlerdeki işgücü arzını attırarak işgücünün hızla ucuzlamasına neden olmuş, azalan ücretler ve artan yoksulluk karşısında çocuk işgücünün yoğun bir şekilde sanayi üretiminde değerlendirilmesine neden olmuştur. Süreç içinde yaşanan ekonomik kriz ve savaş dönemlerinde de çocuk işçiliğinin yaygınlaştığı görülmektedir (Aydın, 2018: 72, Coşan, 2019: 289).

Sanayi Devrimi ile belirginleşen yaşam ve çalışma şartlarının giderek kötüleşmesi tepkilere yol açmış ve 19. Yüzyıldan itibaren çalışma saatlerine, çalışma yaşına, ücret ve çalışma şartlarının düzenlenmesine ilişkin bir takım yasal düzenlemelerin hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Böylece ilk kez, İngiltere'de çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin yasal çalışmalar başlatılmıştır. Sorunun çözümüne ilişkin bu ilk adımla beraber 1802 yılında İngiltere'de "Çırakların Sağlığı ve Ahlakı" adlı yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasayla beraber çocuk işçilerin günlük çalışma süreleri azami 12 saat olarak belirlenmiş ve gece işe gitmeleri yasaklanmıştır. Ancak denetim yetersizliğinden yasa uygulanamamıştır (Akyüz, 2000: 525). Bu yasanın kabulünden sonra çocuk işçilerin haklarına ilişkin birçok yasa teklifi hazırlanmasına karşın siyasi baskılar sonucu büyük kısmı ya yürürlüğe girememiş ya da uygulama aşamasında çeşitli engellerle karşılaşmıştır. Ancak takip eden yıllarda Robert Owen'in girişimleriyle İngiltere'de 1833 tarihli Lord Althorp Yasası olarak da bilinen "Fabrika Yasası" çıkarılarak 9 yaşın altındaki çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. 9-16 yaş arası çocukların çalışma süresi de günde 12 saat ile sınırlandırılmıştır. Sadece dokuma sanayinde çalışan çocuklara yönelik olan bu yasanın kapsamı 1878 "Fabrika ve Atölyeler" yasasıyla genişletilmiştir (Akyüz, 2000: 525; Şihaliyev, 2020: 36-37). İngiliz Parlamentosunun çıkardığı ilk köklü yasalarından biri olan bu yasayla beraber asgari çalışma yaşı 10 olarak belirlenmiş ve cumartesi günü yarım gün tatil ilan edilmiştir (Oy, 2001: 8).

Benzer bir zaman aralığında göze çarpan diğer bir yasal gelişme ise İsviçre'nin Zürih Kantonu'nda 1815 yılında çıkarılan kararnamedir. Bu kararnameye göre 9 yaşın altındaki çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. Fransa'da ilk kez 1841 yılında çıkarılan yasa uyarınca da çocuk işçiliğine ilişkin düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Bu yasaya göre asgari çalışma yaşı 8 olarak belirlenmiş, 8-12 yaş aralığının günlük azami çalışma süresi 8, 12-16 yaş aralığının ise 12 olarak düzenlenmiştir. İkinci kanunun ise 1874'te kadınları ve çocukları koruma maksadıyla çıkarıldığı görülmektedir (Yıldırım, 2008: 11).

Çocuk işçiliğinin küresel bağlamda ilk ele alınışı 1890 Berlin Konferansı ile beraber olmuş ve ardından 1913'te Bern Konferansı düzenlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Versay Barış Anlaşması 1919'da ILO'nun kurulmasına vesile olmuştur. Daha sonrasında 1959'da Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi ve 1961'de ise Avrupa Sosyal Haklar Anlaşması ile çocuk işçiliği konusunda önemli adımlar atılmıştır (Akyüz, 2000: 527).

Çocuk işçiliğinin evrensel bir sorun olarak kabul edilmesi ve uluslararası girişimler sonucunda dikkatleri bu soruna odaklanmış ve çocuk işçiliğinin nedenleri, ulusal ve uluslararası sağlıklı verilerin elde edilmesi ve bu veriler ışığında kalıcı ve etkili çözüm önerilerinin üretilmesine ilişkin birçok çalışma

yapılmıştır. Sonraki bölümde de oldukça karmaşık etkileşimleri bulunan çocuk işçiliğinin nedenlerine değinilmektedir.

2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

ILO (2004) raporunda çocuk işçiliğine ilişkin bilgilerimizin henüz soruna ilişkin tüm bağlamların ortaya konması konusunda yeterli olmadığını belirtmekle beraber bu olgunun özelliklerine ilişkin genel bir çerçevenin çizilebileceği ifade edilmiştir. Buna göre çocuk işçiler yaygın olarak düşük ve güvencesiz işlerde çalışmakta, genellikle yasal yaptırımların dışında kalan kayıt dışı sektörler ya da aile işçisi olarak çalıştırılmaktadır. Diğer bir önemli nokta ise çocuk işçiliğinin farklı kültürel ve ekonomik bağlamlar içinde farklı çözüm yöntemleri gerektiriyor oluşudur. Bu durum aynı zamanda yoksullukla çocuk işçiliği arasındaki bağlantıların da karmaşıklaşmasına neden olmaktadır (ILO, 2004: 31-32). Çocuk işçiliği, birbiriyle iç içe geçmiş birçok farklı nedenle ilişkilidir. Uluslararası boyutta yoksulluk ve eğitim olanaklarına yeterli erişimin olmaması öne çıkan nedenler olmasına karşılık yerel düzlemde kültürel veya ülkelerin gelişmişlik farklılıklarına bağlı olarak nedenlerin farklılaşabildiği gözlemlenmektedir. Örneğin Boyden ve Myers (1995) geliştirmekte olan ülkelerde çocuk işçiliğinin izlenmesi ve kontrol altına alınmasıyla ilgili üç temel zorluktan bahsetmektedir. Bunlardan ilki, geliştirmekte olan ülkelere yaşanan yoksulluğun bir sonucu olarak çocukların, ailelerin varlığı için önemli bir ekonomik kaynak olarak görülmesine neden olması ve buna bağlı olarak çocukların bilinçli şekilde çalışma hayatına itilmesidir. Kontrol edilemeyen yoksulluk, çocuk işçiliğinin yeniden üretimi için önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir zorluk ise işçi çocukların başta tarım, ücretsiz aile işçisi olarak veya yasa dışı sektörler olmak üzere dağınık birçok alanda çalışıyor olmasıdır. Bu durum hem çocuk işçiliğinin takibini hem de denetlenmesini zorlaştırmaktadır. Gelişmiş ülkelere çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik sert tedbirler ise özellikle tekstil gibi çocukların ağırlıklı olarak çalıştırıldığı sektörlerin geliştirmekte olan ülkelere doğru kaymasına neden olmaktadır (Boyden ve Myers, 1995: 2-3).

Çocuk işçiliği sorunu, hem gelişmiş hem de geliştirmekte olan ülkeler için ortak bir sorundur. Yapılan araştırmalar ise bu sorunun ortak nedeninin yoksulluk olduğunu ortaya koymaktadır. Yoksulluk da göreceli bir kavram olmakla beraber işsizlik, düzensiz gelir dağılımı, ekonomik bunalım, devlet kaynaklarının etkin değerlendirilememesi, artan nüfus, kırdan kente göç, düzensiz kentleşme, kayıt dışı ekonomi gibi birçok nedenle ilişkilidir (ÇSGB, 2017: 14).

Az gelişmiş ülkelereki yetersiz istihdam olanakları kentlerdeki işsizliğin en önemli nedenidir. İşsizliğin en yaygın şekilde yapılan tanımı “çalışma ehliyetine sahip, çalışma arzusu bulunan ve çalışmaya hazır bir vaziyette bulunmasına karşın cari ücret seviyesinde bir işe sahip olamama durumu” olarak ifade edilmektedir. İşsizlik, gelir seviyesi düşük ailelerde yetişkin bireylerin düzenli iş bulamamasına neden olmaktadır. Düşük gelir seviyesindeki ailelerde yetişkinlerin işsiz olması, hanedeki küçük çocukları ailenin ihtiyaçlarını giderebilmek adına kayıt dışı sektörlerde çalışmaya itmektir (Günöz, 2007: 13). Ailelerin ekonomik sıkıntı içinde olması, çocukların da yetişkin olarak görülüp aile ekonomisine katkıda bulunmakla yükümlü olmalarına neden olmuştur. Bu sebeple çocuklar ya kendi istekleriyle ya da ailelerinin baskıları sonucu çalışma hayatına itilmişlerdir (Günöz, 2007: 7).

Buna ek olarak geçim sıkıntısı yaşayan ebeveynlerin çocuklarını okula göndermemeleri ve yine ebeveynlerin eğitimsiz oluşu da çocuk işçiliği problemine neden olan bir diğer faktördür. Ekonomik sebeplere bağlı olarak ailelerin, çocukların eğitim giderlerini karşılayamaması ya da çocuğun işten ayrılması sebebiyle uğranacak kazanç kaybı çocuğun eğitimden uzaklaştırılmasında mühim bir etkidir (ÇSGB, 2017: 14). Zorunlu eğitim süresinin artırılması, kısa dönem için çocuk işçi sayısının azalmasını sağlamıştır. Ancak genele bakıldığında yoksul ailelerin eğitime ayıracak gelirlerinin kısıtlı olması, eğitime karşı duydukları güvensizlik, eğitim imkanlarına ulaşabilmenin zorluğu, eğitimden bir kazanç sağlayamayacaklarına olan inanç, ebeveynlerin eğitim düzeyinin düşük olması, eğitimin yetersizliği,

başarısızlık gibi sorunlar sebebiyle çocuklar okuldan uzaklaşıp çalışma hayatına atılmaktadır (Örnek, vd., 2021: 186).

Çocuk İşgücü Anketi verileri, çalışan çocuklar ile ailelerinin eğitim seviyesi arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre ailedeki eğitim seviyesi düştükçe, ailede çalışan çocuk sayısının artmaktadır. Çocuk işçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı (IPEC) çerçevesinde ILO ve ÇSGB'nin iş birliğiyle gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre, çocuk işçilerin ailelerinde babaların %89,2'sinin, annelerin ise %94,3'ünün eğitim düzeyinin ilkökul ve daha düşük olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] ve Uluslararası Çalışma Örgütü [UÇÖ], 2006: 70). Düşük eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin çocuklarını çalışmaya teşvik etmeleri, sadece gelir düzeyleri ile ilgili bir durum değildir. Bunun yanı sıra eğitimsiz kişiler, eğitim konusunda yeterince bilinç sahibi olmadıkları ve eğitimin getireceği yararları kavrayamadıkları için çocuklarını erken yaşlarda bir meslek edindirmek gerekçesiyle çalışma hayatına yönlendirmektedirler. Bu sebeple düşük eğitim seviyesine sahip aileler için çocukların eğitimi yalnızca uyulması gereken bir zorunluluk olarak kalmaktadır. Bunun yerine, aile gelirine katkı sağlamak amacıyla çocukların çalışması daha büyük önem arz etmektedir (Şahin, 2009: 33). Paradoksal olarak çocukların eğitim olanaklarına erişiminden geri kalması, çocukların çalışmaya itilmesine neden olurken diğer taraftan da çocukların işgücü olarak değerlendirilmesi eğitim alamamalarına neden olmaktadır (U.S. The Department of Labor's, 2020: 6). Dolayısıyla eğitimsizlik ve yoksulluk, çocuk işçiliğinin hem sebebi hem de sonucu olan toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş esaslarla oluşturulan ve toplumların geleceğinin yalnızca eğitimle kazanılabileceği anlayışından hareketle eğitim, çocuk işçiliğinin nedenleri arasında değil çocuk işçiliği ile mücadele araçları arasında yer almalıdır.

Yoksulluğun diğer bir boyutu olan göç olgusu da çocuk işçiliğinin önemli bir aktörü olarak karşımıza çıkar. Kırdan kente veya savaş, kıtlık, doğal afet gibi nedenlere bağlı olarak yaşanan yerleşimler arası hareketler, çocukları olduğundan daha savunmasız bırakan bir süreç haline gelmektedir. Bu göç etme biçimlerinin en yaygın olan kırdan kente göçün etkisiyle, kentsel alanlarda yoksulluk hızla artmakta ve buna bağlı olarak çocuk işçiliğinin de arttığı görülmektedir. Kentsel alanlardaki çocuk işçilerin büyük kısmı kayıt dışı sektörlerde güvencesiz şekilde istihdam edilirken, genellikle kentlerin düşük sosyo-ekonomik kesimlerinde sağlıksız çevre koşullarında yaşadığı görülmektedir (ILO, 2004: 23-24). Çocuk işçiliğinin önemli sebeplerinden biri olan göç, kırsal hayattan kente yerleşmiş aile bireylerinden yalnızca erkeklerin değil, diğer bireylerinin de çalışmasına neden olmaktadır. Göçle beraber artan işsizlik, giderek artan yoksullaşma, adaletsiz gelir dağılımı ve eğitimin maddi getirisinin düşmesi çocuk işçi sayısının yükselmesine sebebiyet vermektedir (Öztürk, 2007: 261).

Kırdan kente göçün yanı sıra çocuk işçiliğine sebep olan göç türlerinden biri de zorunlu göçtür. Savaşların oluşturduğu güvensizlik ortamı, özellikle 2011'den sonra Suriye, Afganistan, Irak gibi ülkelerden Türkiye'ye büyük göçlerin yaşanmasına neden olmuştur (Beyazova, 2017: 25). 2011 senesinde Suriye'den Türkiye'ye yönelen göç dalgası, Cumhuriyet tarihinde gerçekleşen en büyük göç dalgası olarak ifade edilmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre 2021 yılı itibariyle 0-18 yaş arası çocukların sayısı 1 milyon 771 bin 666 olarak paylaşılmıştır. Suriyeli göçmenlerden 10-18 yaş aralığında bulunan çocukların, çocuk işçi olma potansiyelleri fazlasıyla yüksektir (Gül ve Öztürk, 2020: 136).

Kırsal kesimlerde çocuklar, erken yaşlardan itibaren yetişkin olarak görülmektedir. Kız çocukları ev işleri ya da ailedeki küçük çocukların bakımını yaparken, erkek çocuklar ise yetişkinlere tarlada yardım etme görevini üstlenmektedir. Çocuk, aile işlerini ücretsiz işçi şeklinde yerine getirmekte, toplum ise alışageldiği bu yapıya devam etmekte ve kültürün bir parçası olarak dayatmaktadır. Kırdan kente yapılan göçlerin ardından kırsal kültürün bir getirisi olarak çocuğun aile işlerini ücretsiz işçi olarak yapmasıyla, başka bir iş kolunda ücretli olarak çalışması aynı görülmektedir. Hatta ücretli bir şekilde istihdam edilmesi aile bütçesine yardım ettiği için daha çok tercih edilmektedir (Günöz, 2007: 19).

Yoksulluğun diğer bir etkisi de toplum, demokrasi ve yasal düzen üzerindeki yozlaştırıcı etkisidir. Yozlaşma bir yandan mevcut toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirirken diğer taraftan demokratik sũreçlerin uygulanmasının 6nũnde de engel teşkil etmektedir. 6zellikle temel ve insani haklarına erişimde sıkıntı yaşayan çocukların bu haklarına erişimlerini daha da zorlaştırarak çocuk işçiliğine neden olan sũreçleri desteklemektedir. Aynı zamanda çocuk işçiliğinin 6nlenmesine ilişkin yũrũtũlen yasal sũreçlerin ve denetim mekanizmalarının da işlevsiz hale gelmesine neden olmaktadır (Osment, 2014: 21).

Yoksulluk gibi temel nedenlerle doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olan başka nedenlerde bulunmaktadır. Bunlar arasında kũltũrel 6zellikler içinde 6ocuğun nasıl konumlandığı ya da aile bũyũklũkleri gibi etkenler de sayılabilir. 6rneğin bazı kũltũrel fakt6rler erkek 6ocuklarının daha erken yaşta 6alışama hayatına girmesini kolaylaştırırken bazı kũltũrel 6zelliklere bağlı cinsiyet rolleri sebebiyle kız 6ocuklarının eğitilmemesine bağlı olarak 6ocuk işçiliği artabilmektedir. Bununla birlikte aile bũyũklũđine bağlı yoksullaşma da 6ocukların 6ok erken yaşlarda aile bũtçesine katkı için iş hayatına girmeye zorlanmalarına neden olmaktadır. Gũnũmũzde ekonomik kũreselleřmenin etkilerine bağlı olarak da gelişmiş 6lkelerden az gelişmiş 6lkelere ucuz iřgũcũ temini amacıyla yaşanan hareketlilik az gelişmiş 6lkelerdeki 6ocuk işçiliğinin artmasına neden olmaktadır (Osment, 2014: 22; şahin, 2012: 106). 6ũnkũ 6ocuk işçiliği hem kırsal kesimde hem de kentlerde kolay erişilebilir, dũřũř 6cretli, gũvencesiz ve 6rgũtsũz bir iřgũcũ tũrũdũr. Kayıt altında tutulması zordur ve 6oğunlukla yasal yaptırımların menziline girmeleri gũç olduğu için işverenler için cazip bir tercihtirler (Avşar ve 6đũtođulları, 2012: 12).

Piyasa koşulları, rekabet gibi etmenler ucuz iřgũcũ talebini doğurmaktadır. Bazı işverenlerce 6ocukların ucuz ve denetimi kolay istihdam kaynağı şeklinde algılanması ve bu hususta yeterince bilinçlenmemesi, kũçük işletmelerin maddi ve teknik olanaklarının yeterli olmaması, bazı ebeveynlerin ise 6ocuklarının meslek sahibi olması konusunda işverenlerden istekleri gibi etmenler piyasada 6ocuk iřgũcũnũn tercih edilmesine sebebiyet vermektedir. Işverenler, yetişkin işçilere oranla daha dũřũk 6cretlerle 6alıştırabildikleri, emirlerini kolayca uygulatabildikleri için 6ocuk işçi 6alıştırmayı tercih etmektedirler. Ekonomi k6tũleřtiđinde ise 6ocuk işçileri işten 6ıkarma konusunda problem yaşamamaktadır. Tũm bu sebepler işverenlerin 6ocukları 6alıştırmada etkili olmaktadır (Gũn6z, 2007: 22). Dolayısıyla piyasada 6ocuk işliği kolay ve ucuz yoldan temin edilen, gũvencesiz ve 6rgũtsũz bir yedek iřgũcũ olarak işlev g6rmektedir.

3. 6OCUK IşÇİLİĞİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI DũZENLEMELER

Tũm olumsuzluklara ve sorunun 66zũmũne ilişkin karmaşıklığa rağmen 6ocuk işçiliğinin 6nlenmesine y6nelik 6abalar sonucunda bir6ok uluslararası dũzenlemenin hayata ge6irildiği g6rũlmektedir. Buna y6nelik olarak 1920 yılında Cenevre’de kadımlar ve 6ocuklarla ilgili yapılması gereken dũzenlemelerin saptanması adına ‘‘Uluslararası 6ocuklara Yardım Birliği’’ isminde 6zel bir teşkilat kurulmuştur. Bu teşkilat, diğer 6alışmalarının dışında 6ocukların ihmal ve istismardan korunmaları ve daha 6zel bir biçimde incelenmeleri gerektiği anlayışıyla 6ocuk Hakları Bildirgesi’ni hazırlayan ilk uluslararası kuruluş 6zelliğini taşımaktadır. 26 Eylũl 1924’te Milletler Cemiyeti’nce onaylanan bu bildirge 6ocukların korunması konusunu uluslararası anlamda ilk kez temel ilke olarak belirlemiştir. 6ocukların beslenme, tedavi, eğitim, korunma gibi ihtiyaçları bildirmede yer almıştır. Fakat İkinci Dũnya Savaşı’ndan sonra ge6erliliğini kaybeden Milletler Cemiyeti’yle beraber 6ocuk Hakları Bildirgesi de işlevsiz h6le gelmiştir (6SGB, 2017: 22).

Cenevre 6ocuk Hakları Bildirgesi esas alınarak, 20 Kasım 1959’da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nca onaylanmıştır. Bu bildirmede 6ocuk istismarına, 6ocuğun herhangi bir ticarete konu edilmesine ve belli bir yaştan 6nce 6alıştırılmasına veya 6alışmaya mecbur bırakılmasına izin verilmemesi gerekliliği belirtilmiştir. Ayrıca bildirgenin ilk maddesinde, kimlerin 6ocuk kabul edildiği belirtilmiş ve daha erken

yaşta reşit sayılma durumu dışında on sekiz yaşından küçük bireylerin çocuk olarak kabul edileceği vurgulanmıştır. Bildirgede çocuk işçiliğine dair düzenlemeler yapılmış ve çocuk işçiliğinin en kötü şekilleri sayılan alanlarda çalışmalarının yasaklandığı kanunlaşmıştır (ÇSGB, 2017: 23).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 20 Kasım 1989'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na onaylanmış ve 2 Eylül 1990'da ise yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise bu sözleşmeyi 17 Ocak 1995'te yürürlüğe koymuştur. Sözleşmenin çocuk işçiliği konusunu düzenleyen 32. maddesinde; “sözleşmeyi onaylayan her ülke, çocuk için zarar teşkil eden nitelikteki işlerde çalıştırılmasına karşı korunma hakkını onaylamakta ve bu maddenin uygulanmasında her türlü önlemi almak zorundadır” ibaresine yer verilmiştir (Şihaliyev, 2020: 45).

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi ise 3 Ocak 1976'da Birleşmiş Milletler tarafından yürürlüğe konmuştur. Türkiye bu sözleşmeyi 2000 yılında New York'ta imzalamıştır. Sözleşme, taraf olan devletlere karşı hukuksal olarak bağlayıcıdır. Çocukların ve gençlerin toplumsal ve iktisadi istismarlara karşı korunması, hayatlarını zora sokacak işlerde istihdam edilmelerinin yasaklanması veya standart gelişimlerine zarar verecek işlerde çalışmaları hususunda işverenlerin kanunlarla cezalandırılması gerekliliğinin altı çizilmiştir (Talas, 1997: 224).

Avrupa Sosyal Şartı, 18 Ekim 1961'de Avrupa Konseyi'nce imzalanmış ve 26 Şubat 1965 tarihinde faaliyete geçmiştir. Türkiye ise bu sözleşmeyi 16 Haziran 1989'da onaylamış ve 7 Ağustos 1989 tarihinde faaliyete geçirmiştir. “Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkı” isimli maddesi, anlaşmanın tarafı olan devletlere, çocuklara zararı dokunmayacağı öngörülen işlerde çalıştırılmaları dışında, en düşük çalışma yaşının on beş olması, daha ağır işlerde ise bu yaşın daha fazla olması gerektiği, zorunlu eğitim gören çocukların bunu aksatacak işlerde çalışmalarının önlenmesi, gençlerin belirli birkaç iş haricinde gece çalıştırılmalarına izin verilmemesi, bu bireylerin muntazam sağlık kontrollerinin yapılması ve çalışma koşullarından dolayı meydana gelen tehlikeler ilk sırada olacak şekilde maruz kaldıkları zihinsel ve fiziksel tehlikelere karşı ayrıca korunmaları hükmü yer almaktadır (Eyrenci, 2011: 229).

Avrupa Birliği'nce çocuk işçiliğinin önlenmesi, gençlerin ve çocukların haklarının üye ülkeler tarafından korunması konusunda bir dizi çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında yer alan Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi, 7 Aralık 2000 tarihinde Avrupa Parlamentosu Konsey ve Komisyon başkanlarınca Nice zirvesinde imzalanmıştır. Şart'ın 24 ve 32. Maddeleri yani, “Çocukların Hakları” ve “Çocuk İşçi Çalıştırmanın Yasaklanması ve Çalışan Gençlerin Korunması” isimli maddeleri ile çocuklar koruma kapsamında değerlendirilmiştir. Bu maddeler esasınca çocuk işçi çalıştırılması yasaklanmıştır. Çalıştırılmak için mecburi eğitimin tamamlanması ile belirlenen yaş en küçük yaş olarak belirlenmiştir ve daha küçük yaşta işçi çalıştırılmaz hükümlerine yer verilmiştir. Aynı zamanda işe alınan kişiler için uygun çalışma koşulları sağlanması, gelişim ve eğitimlerine zararı dokunacak her türlü işe karşı korunmaları hükmüne yer verilmiştir (Şahin, 2009: 101).

Birlik içinde yapılan diğer bir çalışma ise 22 Haziran 1994 tarihinde kabul edilen 94/33/EC Sayılı Çalışan Gençlerin İşyerinde Korunması Hakkında Konsey Direktifi'dir. Bu Direktif üye ülkelerin çocukların çalışmalarını engelleyici önlemler almalarına yönelik olarak çıkarılmıştır. Bu Direktif uyarınca üye ülkeler çalışma yaşının on beş yaşın altında olmamasını sağlayacaklardır. Bununla birlikte üye ülkelere çocuk işçiliği hususunda bazı istisnalar sağlanmıştır. Bu Direktif'te çocukların çalışma sürelerinin sınırlandırılmasına ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Bu kapsamda çocukların gece iş yapması, istirahat ve yıllık izinlerine ait düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenlemelerde asıl vurgulanan şey, çocuklar ve gençlerin istismar durumlarına karşı korunmasıdır (Şahin, 2009: 94).

Avrupa Birliği'nin istihdamda yer alan çocuklara ilişkin gerçekleştirdiği başka bir düzenleme de 15 Eylül 2000 tarihinde yayınlanan Avrupa Birliği Komisyonu 2000/581/AT Sayılı Tavsiye Kararı'dır. Bu tavsiye kararında; ILO tarafından kabul edilen En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik 182 Sayılı Sözleşmesi'nin üye devletlerce kabul edilmesi tavsiye edilmiştir (Şahin, 2009: 97).

Uluslararası Çalışma Örgütü 6 Haziran 1973 tarihinde gerçekleştirdiği 58. oturumunda 138 Sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi’ni onaylamıştır. Bu sözleşmeyi yürürlüğe koyan her ülkeye çocuk işçiliğini engellemek maksadıyla çocukların fiziksel ve zihinsel açıdan tam manasıyla gelişimlerine olanak sağlayacak şekilde asgari çalışma yaşının gerekirse yükseltilmesi yükümlülüğü getirilmiştir. Buna ek olarak çalışma yaşı temel eğitimle ilgili olarak çocukların mecburi eğitimini bitirdikleri yaş ile sınırlandırılmış ve hiçbir şekilde 15 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmayacağı hükmü getirilmiştir. Bu maddeye istinaden eğitim ve ekonomi imkanları yeteri ölçüde gelişmemiş her ülke ilgililerin görüşü alındıktan sonra asgari yaşı 14’e düşürebilmektedir. Ancak çalışanların sağlığını ya da güvenliğini tehlikeye atacak her türlü işe alım için asgari yaş 18’in altına düşmeyecektir hükmüne yer verilmiştir. Ancak sözleşmede asgari çalışma yaşı konusunda birkaç nadir durum yer almaktadır. Bu sözleşme Türkiye’de 21 Haziran 1998’de yürürlüğe girmiştir (Şihaliyev, 2020: 64).

ILO, 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi’ni 17 Haziran 1999’da onaylamıştır. Türkiye’de ise adı geçen sözleşme 27 Haziran 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye taraf olan her devlet acil bir biçimde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin engellenmesini sağlayacak hızlı ve etkili tedbirleri uygulamakla yükümlüdür. Sözleşmeye göre 18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak kabul edilmiştir. Eğitimin önemine dikkat çekilmiş ve ülkelerin alacağı önlemler belirlenmiştir. Bu önlemler çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine katılımlarının engellenmesi, çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzak tutulmaları, toplumsal uyum ve mental sağlıkları için icap eden ve uygun aracısız yardımların gerçekleştirilmesi, çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzak tutulmaları için ücretsiz temel eğitim ve gerekli olması halinde mesleki eğitim verilmesi, riskli sayılabilecek hallerde olan çocuklara vasıl olunması ve kız çocuklarının özel hallerinin dikkate alınması olarak açıklanmıştır (ÇSGB, 2017: 28).

4. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

ILO’nun 1991 yılından başlayarak çocuk işçiliğinin uluslararası ölçekte incelenmesi gereken önemli konular arasına almış ve “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programını (IPEC)” başlatmıştır. 6 ülkenin aralarında bulunduğu, uzun vadeli hedefleri arasında çocuk işçiliğine son vermek olan bu projede Türkiye’de 1992 yılından itibaren yer almıştır. Adı geçen program çerçevesinde Türkiye, 138 ve 182 sayılı ILO sözleşmeleri kapsamında çalışmalara başlamıştır. 1994 yılında ILO ve TÜİK ortak çalışması sonucunda Türkiye’nin de önemli sorun başlıklarından biri olan çocuk istihdamına ilişkin verilerin toplanmasına ilişkin faaliyetler başlamıştır. Bu veriler günümüzde Türkiye’deki çocuk istihdamına yönelik genel bir çerçeve sunması açısından oldukça önemlidir. Bununla beraber, 1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin Avrupa Birliği aday ülke konumuna gelmesiyle beraber Türkiye için bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye’nin çocuk işçiliğini önleme amaçlı politikaları Avrupa Birliği İlerleme Raporları’nda da yer edinmiştir. Avrupa Birliği’ne girmeyi amaçlayan Türkiye, bu hedefine ulaşmak için belirlenen koşulları yerine getirirken çocuk işçiliği konusunu da hükümet gündemine almıştır (Kırca Kurt, 2021: 37).

Türk Medeni Kanunu’nca bir kişinin reşit kabul edilmesi için bazı durumlar hariç on sekiz yaşını doldurması gereklidir. Çalışma hayatının çerçevesini oluşturan 4857 sayılı İş Kanunu’nda ise çocuk kavramı net bir şekilde tanımlanmamakla beraber hangi bireylerin çocuk kabul edileceğine dair yapılan düzenlemelerle on sekiz yaşını tamamlamamış kişilerin çocuk olarak kabul edildiği görülmektedir (Günöz, 2007: 4). TÜİK tarafından IPEC kapsamında gerçekleştirilen çocuk işgücüne ilişkin verilen toplanmasında da bu tanıma uygun olarak 18 yaşın altındaki bireyler çocuk olarak kabul edilmektedir. 2019 TÜİK Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 5-17 yaş grubunda ekonomik faaliyette çalışan çocuk sayısı 720 bin kişidir. Çalışan çocukların %79,7’si 15-17 yaş grubundan meydana gelirken, %15,9’u 12-14 yaş grubundan, %4,4’ü ise 5-11 yaş grubundaki çocuklardan meydana gelmektedir.

Cinsiyete perspektifinden bakıldığında çalışan çocukların %70,6'sı erkek çocuklardan, %29,4'ü ise kız çocuklardan oluştuğu görülmektedir. Çalışan çocukların %65,7'si bir eğitime devam ederken, cinsiyete göre ayrıldığında bu oranın %65,6'sını erkekler, %66,1'ini kızlar oluşturmaktadır. Yaş aralıklarına göre incelendiğinde 5-14 yaş aralığında çalışan çocukların %72,0'ı, 15-17 yaş aralığında çalışan çocukların ise %64,1'i aynı zamanda bir eğitime devam etmiştir. Çalışan çocukların %34,3'ü eğitime devam edemediği görülmektedir. Çalışan çocukların çalışma sebeplerinde ilk sırayı %35,9 ile "hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak" almış ve bunu sırasıyla %34,4 ile "iş öğrenmek, meslek sahibi olmak", %23,2 ile "hane halkı gelirine katkıda bulunmak" nedenleri takip etmiştir. Çocukların %6,4'ü ise "kendi ihtiyaçlarını karşılamak" maksadıyla çalıştığı görülmektedir. Çocuk işçilerin %30,8'i tarım, %23,7'si sanayi %45,5'i ise hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Yaş grubuna göre ayrıştırıldığında 5-14 yaş grubunda çalışan çocukların %64,1'nin tarım sektöründe, 15-17 yaş aralığında çalışan çocukların ise %51,0'nın hizmet sektöründe yer aldığı ortaya konmuştur (TÜİK, 2020).

Türkiye genelinde 15 ve üzeri yaştaki kişilerde işsiz sayısı 2021 yılı ocak ayında 3 milyon 861 bin kişi olarak tespit edilmiştir. İşsizlik oranı ise %12,2 oranında seyretmiştir (TÜİK, 2021). ÇSGB İş Teftiş İstanbul Grup Başkanlığı'nın çocuk işçilerle ilgili yaptığı araştırmada, çalışan çocukların %44'ünün babasının, %91'inin ise annesinin çalışmadığı tespit edilmiştir. Araştırma sonucundan da anlaşılacağı üzere hane halkında bulunan yetişkinlerin işsiz olması veya düzenli bir gelire sahip olmamaları çocuk işçiliğine sebep olmaktadır (Şimşek ve diğerleri, 2016: 168).

Çocuk İşgücü Anketi verilerine göre, Türkiye'de 6-17 yaş aralığında istihdam edilen çocukların eğitime devam etmemelerinin en yaygın sebebi yaklaşık %25 ile eğitim giderlerini karşılayamamaları, %18'inin de okulda başarılı olmamaları sebebiyle okula ilgi duymadıkları için çalışma yaşamını seçtiğini gözler önüne sermektedir (TÜİK ve UÇO, 2006: 16).

Çocuk işçiliği kapsamında yerel ve küresel pek çok düzenlemeye gidilmiştir. Ülkemizin yaptığı tüm uluslararası sözleşmeler, AB yönergeleri ve tavsiye kararları ulusal düzenlemelerimize yansımış ve küresel ölçekte diğer devletlerle uyum halinde çalışmalara başlanmıştır. Fakat çocukların yoğun şekilde çalıştırıldığı 50 ve daha az işçi bulunduran tarıma dayalı işlerin gerçekleştirildiği işletmelerde, ev işlerinde ve 507 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanunu'nun 2. maddesinde belirtilen tasvirle uyumlu şekilde üç kişinin yer aldığı işyerlerinin İş Kanunu'nun alanı haricinde olması sebebiyle bahsi geçen işyerlerinin denetime dahil olmaması çocuk işçiliğiyle mücadelede bir noksanlıktır (ÇSGB, 2017: 16). Mevzuat eksikliklerinin dışında, mevzuatın etkili bir biçimde hayata geçirilememesi de çocuk işçiliğinin engellenmesini zorlaştıran başka bir sebeptir. İş Kanunu çerçevesinde yer alan işyerlerinin denetiminin çocuk işçiliği tekelinde uygulanmaması, denetimde bulunan kurum ve şahısların bu konudaki hassasiyeti ile farkındalık seviyelerinin istenilen düzeyde seyretmemesi bu alandaki önemli problemlerdir (ÇSGB, 2017: 16).

Verilerin de gösterdiği gibi Türkiye'deki çocuk işçiliği sorunu da yoksulluk ve eğitim olanaklarına erişememe gibi diğer ülkelerle benzer nedenleri paylaşmaktadır. Buna karşılık çocukların işgücü olarak kullanımını önlemeye yönelik ulusal düzenlemelerin yapılarak en azından yasal olarak çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin çabalar göze çarpmaktadır. Sonraki bölümde ulusal ölçekteki yasal düzenlemeler ele alınmaktadır.

5. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ ULUSAL DÜZENLEMELER

Türkiye'de işçilerin çalışma şartlarının, sürelerinin ve haklarının koruma altına alındığı birçok yasal düzenleme bulunmaktadır. Çıkarılan bu yasalar içinde çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin düzenlemeler de yer almaktadır. T.C. Anayasası'nın 50. maddesi uyarınca kimsenin yaş, cinsiyet ya da gücüne aykırı işlerde çalıştırılmayacağı ve çocuklar ve kadınlarla birlikte bedeni ve ruhi yeterliliğe sahip olmayanların çalışma koşulları hususunda özel bir şekilde korunacakları hükmedilmiştir (Günöz, 2007: 60)

10.06.2003'te yürürlüğe koyulan 4857 Sayılı İş Kanunu'nda, 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 Sayılı İş Kanunu'nda çocukların en düşük çalışma yaşı, izin konusu, çalışma süreleri, sağlık kontrolleri, çalışma hayatında korunması ve belirtilen hükümlerin etkin bir biçimde uygulanması adına cezai yaptırımlar yer almaktadır. Bu yönüyle ILO'nun Uluslararası Sözleşmeleri, bilhassa 138 Sayılı En Az Yaş Sözleşmesi ile yapılan düzenlemelerle birlik sağlamaktadır (ÇSGB, 2017: 29).

4857 Sayılı İş Kanunu'nda 15 yaşının altındaki çocukların çalıştırılmayacağı ibaresi yer almaktadır. Ancak 14 yaşında olup da ilköğretim eğitimini tamamlamış olan çocuklar gelişimlerine zarar vermeyecek biçimde hafif işlerde istihdam edilebilirler. Bununla birlikte 14 yaşını tamamlamış olup temel eğitimine devam eden çocuklar da eğitimlerini aksatmayacak biçimde hafif işlerde istihdam edilebilirler. Yer altı veya su altı gibi ağır işlerde 18 yaşının altında olan erkekler ve hangi yaşta olursa olsun kadınlar çalıştırılmazlar (Günöz, 2007: 60). Aynı zamanda ilgili düzenlemeye göre çalışan ve aynı zamanda eğitimine ara vermemiş çocuklar, okul saatleri haricinde günlük azami iki, haftalık da on saat çalıştırılabilirler. Ancak temel eğitimine devam etmemiş çocuklar ise günlük yedi ve haftalık otuz beş saatten fazla çalıştırılmazlar. Sanayi iş kolundaki işlerde on sekiz yaşından küçük çocuklar gece çalıştırılmazlar (Dervişoğlu, 2012: 72).

4857 Sayılı Kanun kapsamında Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğin ana hedefi çocuklar ve gençlerin çalışma hayatında sağlık ve güvenlikleri başta olmak üzere gelişim ve eğitimlerini tehlikeye atmayacak şekilde çalışma koşullarının belirlenmesini sağlamaktır. Yönetmeliğe göre 15 yaşını tamamlamış fakat 18 yaşına girmemiş kişiler genç işçi kabul edilirken, 14 yaşını doldurmuş fakat 15 yaşını doldurmamış ve temel eğitimini bitirmemiş kişiler çocuk işçi kabul edilmiştir. 15 yaşını tamamlamamış olsa dahi hafif işlerde çocuk işçilerin çalıştırılabileceği hükmü yer almıştır (Günöz, 2007: 62). İş Kanunu'nu çerçevesinde yer almayan çocukların iş ilişkilerini düzenleme hususu Borçlar Kanunu'nun Hizmet Sözleşmeleri hükümleri ile gerçekleştirilir. Bu kanunda 18 yaş altı çocuk işçilerin yıllık izin sürelerinden bahsedilir. Kanunun 422. maddesi "Yıllık İzin" başlığını taşımaktadır. Bu maddeye göre bir iş yerinde asgari bir yıl çalışmış olma şartıyla çalışanlara yılda asgari 2 hafta, 18 yaşından küçük olan çalışanlara ise asgari 3 hafta ücretli yıllık izin verilmelidir (Şahin, 2009: 153).

1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu 06.05.1930 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çocuk işçiliği ile ilgili konu için "İşçiler Hıfzısıhhası" başlıklı bölüm ayrılmıştır. Bu kanuna göre 12 yaş altında bulunan çocukların fabrika veya maden ocaklarında istihdam edilmesi yasaktır. 12-16 yaş aralığında olan kız ve erkek çocuklar ise günlük en fazla 8 saat çalıştırılabilecekler ve akşam saat 8'den sonra da gece vardiyasına bırakılmayacaklardır. Buna ek olarak 18 yaş altındaki çocukların kahve, bar, gazino vb. gibi yerlerde çalıştırılması yasaklanmıştır (Dervişoğlu, 2012: 73).

2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu 14.07.1934 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanunun 12. maddesine göre; yasal bazı durumlar hariç eğlence, oyun, alkol vb. maksatlı umuma açık ve açılması izin gerektiren alanlarda 18 yaş altı çalıştırılmaz hükmü yer almıştır (Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, 1934).

05.06.1986 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu ile mesleki-egitim sisteminde düzenlemeye gidilmiştir. 2001 yılında 4702 Sayılı Kanun ile 3308 Sayılı Kanun'da tadillere gidilmiştir. Kanunun ana hedefi çırak, kalfa ve ustaların eğitiminin sağlanması, okullarda ve iş yerlerinde gerçekleştirilecek mesleki eğitime dair usulleri düzenlemektir. Kanunun 10. maddesinde çırak olma koşullarından bahsedilmiş ve 14 yaşını tamamlayıp 19'a girmemiş, ilköğretimini tamamlamış ve sağlık durumu edineceği mesleğin çalışma koşullarına uygun olan kimseler şeklinde belirtilmiştir. Aday çırak ve çırakların ise henüz öğrenci statüsünde kabul edildikleri için çalışan işçi kategorisinde bulunmayacakları Kanunun 11. maddesinde hüküm altına alınmıştır (Kepenekçi, 2007: 276).

Bu kanun çerçevesinde yer alan şehir ve meslek kollarında faaliyette bulunan iş merkezlerinde Bakanlık tarafından belirlenecek şehirlerde ve meslek kollarında 19 yaşına girmemiş kimselerin çıraklık sözleşmesi olmadan çalıştırılmayacağı hükmü yer almıştır. Kanununun 18. maddesi gereğince on ve daha fazla işçisi bulunan işyerleri bünyesinde bulundurdukları işçilerin %5'inden az olmamak kaydıyla zorunlu mesleki eğitimi bulunan öğrencilere staj imkânı sunar. Bu maddeden hareketle çocuk işgücünün yalnızca mesleki eğitim kazandırılması şartıyla kullanılabilmesi mümkün kılınmıştır (ÇSGB, 2017: 31).

Aday çırak ve çıraklar iş kolunun yapısına göre haftada asgari 8 saat olmak kaydıyla genel ve mesleki eğitime tabi tutulurlar. Tabi tutuldukları bu eğitim için de ücretli izin hakkına sahip olurlar. Ayrıca bu öğrencilere işletmeler tarafından her yıl tatil aylarında bir ay ücretli izin imkânı kazandırılır (Akpınar, 1996: 30).

05.01.1961'de yürürlüğe giren 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu farklı tarihlerde pek çok kez değişiklik yapılmıştır. İlköğretim çağına olmasına karşın zorunlu eğitimini bırakan çocuklar, resmi ya da özel hiçbir iş kurumunda ücret karşılığı ya da ücretsiz çalıştırılmazlar. Zorunlu eğitime devam edenler ise çalışan çocuklar konusunu düzenleyen kanun hükümlerini uygulamak koşuluyla ve ders saatleri haricinde çalıştırılabilirler. Kanuna aykırı biçimde çocuk işçi çalıştıran kişilere idari para cezası uygulanacağı hükmü yer almaktadır (Şahin, 2009: 157).

6. KURUMLARIN ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELEDE GÖREV TANIMLARI

6.1. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Çalışan Çocuklar Bölümü'nde çocuk işçiliği hususunda; faaliyette bulunan kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak ve iletişimi sağlamak, projeler ve politikalar belirleyerek bunların etkinliğini ve kontrolünü sağlamak, uluslararası kuruluşlarla ortak faaliyetlerde bulunmak, halkın bilinçlendirilmesini sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır (Koç, 2020: 5).

6.2. Çalışma Genel Müdürlüğü

Mevsimlik tarım işleri, Türkiye'de çocuk işçiliğinin en kötü şekillerinden biri olarak kabul edildiği için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın ana hizmet birimi olan Çalışma Genel Müdürlüğü, Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Projesi'ni başlatmıştır (ILO, 2020).

6.3. İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü

İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili hususlarda gerekli incelemeler ve faaliyetler yürütmek, mevzuatın uygulanmasını sağlamak ve çalışan çocukların iş hayatında korunmasına yönelik faaliyetleri yerine getirmek gibi görevleri vardır (Günöz, 2007: 75).

6.4. İş Teftiş Kurulu Başkanlığı

Çocuk işçiliği kapsamında yer alan hükümlerin etkili bir biçimde uygulanmasının denetimi, denetim politikalarının belirlenmesi, mevzuattaki eksiklerin tespiti ve enformel sektörün kaydını tutmak gibi görevleri vardır (Koç, 2020: 5).

6.5. Avrupa Birliği ve Mali Yardımlar Dairesi Başkanlığı

Avrupa Birliği ve Mali Yardımlar Dairesi Başkanlığı Avrupa Birliği'nin aday ülkelere verdiği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) adındaki fonların etkin şekilde kullanımını sağlamak adına Program Otoritesi olarak belirlenmiştir. Başkanlık, ÇSGB'nin görevi kapsamına dahil olan tüm alanlarda hem AB seviyesinde hem de birlik üyesi ve aday ülkelerin yakaladıkları gelişimleri gözlemlemek ve bunların Türk mevzuat ve uygulamalarına uygun seviyede aktarılmasına yarar sağlamaktadır (ÇSGB, 2017: 38).

6.6. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü

Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü'nün çocuk işçiliği kapsamında kendi işini kurabilecek olanları tespit ederek bunlara yönelik kurslar açmak, çalışan veya çalışma riski altında bulunan çocukların ailelerine iş garantili kurslar vermek, bu konuda faaliyette bulunan diğer kurum ve kuruluşlarla ortak paydada buluşmak ve iş birliği yapmak gibi görevleri vardır (Koç, 2020: 5).

6.7. Sosyal Güvenlik Kurumu

Sosyal Güvenlik Kurumu'nun çocuk işçiliği kapsamında çocuk işçilerin sosyal güvenliklerini sağlamak adına faaliyetlerde bulunmak, kurumdan hizmet gören kişilerin bu konuda bilinçlenmesini sağlamak, çocukların dahil olduğu iş kazanlarının istatistiklerini oluşturup yayımlamak gibi görevleri vardır (ÇSGB,2017: 39).

6.8. Adalet Bakanlığı

Adalet Bakanlığı, çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında yapılan çalışmalara doğrudan katılmasa dahi çocuklara karşı işlenen suçlarla doğrudan alakalıdır. Çocuk suçluluğunu önlenmesi kapsamında çalışmalar yapmak ve bu konuda ulusal veya uluslararası kurumlarla iş birliği içerisinde olmak, çocukların istihdama zorlanmalarını engellemek, Çocuk mahkemelerinin il ve ilçelerde yaygınlaştırılmasını sağlamak gibi görevleri bulunur (ÇSGB, 2017: 40).

6.9. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB)

Çocuk işçiliğinin önlenmesine dair faaliyetler Bakanlığın Sosyal Hizmet Merkezleri çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bakanlık bünyesinde kurulan İl Çocuk Hakları Komiteleri tarafından çocuk işçiliği konusunda kamuoyunun hassasiyetini artırıcı faaliyetler yürütülmektedir. Bu hususta 12 Haziran Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü doğrultusunda şehirlerde çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Çocuk işçiliğinin en kötü hallerinden biri şeklinde tespit edilen çocukların sokakta çalıştırılmasının önlenmesi amacıyla alan taramaları yapılmakta ve belirlenen çocuklara ve ailelerine yönelik sosyal hizmet faaliyetleri uygulanmaktadır. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri çerçevesinde ekonomik ve sosyal hizmet desteği sağlanmaktadır (ASHB, 2017: 16).

Bakanlığa bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile diğer paydaş kurumlar arasında Türkiye'de bulunan geçici korumaya malik Suriyeliler adına çalışmalar yapılmış, bunun sonucunda “Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardım Programı” ortaya çıkmıştır. Bu program kapsamında Suriyeli çocukların çalıştırılmasının önlenmesi amaçlanmaktadır (ÇSGB, 2017: 42).

6.10. Gençlik ve Spor Bakanlığı

Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın bünyesinde hazırlanan Ulusal Gençlik ve Spor Politika Belgesi'nin geliştirdiği politika planları içinde çocuk işçiliği konusundan bahsedilmektedir. Çalışan gençlerin eğitim olanaklarının kolaylaştırılması, eğitimine devam eden gençler için yarı zamanlı iş fırsatlarının geliştirilmesi, gençlere yönelik istismarın engellenmesi, kırdan kente göç eden gençlerin sosyal uyumlarına destek verilmesi gibi çalışmalar yapmaktadır (ÇSGB, 2017: 43).

6.11. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

Türkiye'de çocuk işçilerin geniş bir kesimi kırsal alanda yaşamakta ve tarım faaliyetlerinde yer almaktadır. Bu kapsamda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın kırsal alanda istihdamı yükseltmek, kırsal alanda yaşayan çocukların eğitime devamını sağlamak amacıyla MEB ile ortaklaşa çalışmalar yürütmek, kırsal alanlarda yaşayan nüfusun ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak, yaşam kalitesini yükseltmek gibi görevleri vardır (ÇSGB, 2017: 44).

6.12. İçişleri Bakanlığı

İşçileri Bakanlığı Valilikler, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı aracılığıyla çocuk işçiliği, bilhassa 182 sayılı ILO sözleşmesinde bahsedilen çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine müdahale yetkisi bulunan bakanlıktır (Günöz, 2007:78).

6.13. Valilikler

Valiliklerin çalışan çocuklarla mücadele konusu hususunda yetki kapsamı illerde yapılan çalışan çocuklarla ilgili yürütülen faaliyetleri koordine etmek, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin önlenmesine dair ulusal programın şehirlerde faaliyete geçmesini sağlamak, İl Eylem Komitelerinin faaliyetlerinde koordinasyonu sağlamak, çocukların 182 sayılı sözleşmede yer alan koşullarda çalıştırıldığıının belirlenmesi halinde müdahalede bulunulmasını sağlamaktır (Günöz, 2007:78)

6.14. Emniyet Genel Müdürlüğü

Çocuk işçiliğinin engellenmesini hususunda, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yasaklanmış çocuk istihdamının belirlenmesi ve bu konuda gelen şikayetleri ilgili kurumlara aktarmak, çocukların umuma açık alanlarda çalıştırılıp çalıştırılmadığını denetlemek, sorumlulukları dahilinde hareket etmeyen veya velayetini kötüye kullanan ebeveynler ya da vasiler konusunda Cumhuriyet Savcılığını bilgilendirmek, çocuk işçiliği hususunda ilgili personelin eğitimini gerçekleştirmek ve ilgili kurum ve kuruluşlarla ortaklaşa çalışmalarda bulunmak gibi görevleri vardır (Günöz, 2017: 79).

6.15. Jandarma Genel Komutanlığı

2012 yılında Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde “Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Çocuk Şube Müdürlüğü” oluşturulmuştur. Bu bağlamda ailesi çocuk suçları ve çocuk işçiliğini önleyici tedbirleri olarak ilgili mevzuat hükümlerinin uygulanmasını sağlamak, önleyici önlemleri almak, ilgili kuruluşlarla ortak faaliyetlerde bulunmak ve koordinasyonu sağlamak gibi görevleri vardır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2019).

6.16. Kalkınma Bakanlığı

Kalkınma Bakanlığı'nın çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında çalışmaları bu konuda gerçekleştirilecek projelere finansman desteğinde bulunmak, uluslararası kuruluşlara bu konuda ülkemizde yapacakları çalışmaları için teknik destek ve gerekli finansmanı vermektir. Çocuklarla alakalı hazırlanan projeler Kalkınma Bakanlığı tarafından incelenir (ASHB, 2017: 22).

6.17. Millî Eğitim Bakanlığı

Millî Eğitim Bakanlığı çalışan çocuklarla mücadele konusunda etkin görev alan kurumların başında gelmektedir. Çünkü eğitim, çocuk istihdamının engellenmesinde en önemli araçtır. Bu bağlamda Bakanlığın bilhassa okullaşma oranının yükseltilmesi ve mesleki eğitim kapsamında pek çok faaliyeti bulunmaktadır (Kalkan ve Kayagil, 2020: 124).

6.18. Temel Eğitim Genel Müdürlüğü

6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında mecburi eğitim süresi 12 yıl olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklik, çocuk işçiliğinin azaltılmasına büyük katkı sağlamıştır. Aynı zamanda yatılı okul ve taşınmalı eğitim faaliyetleri de çocukların eğitime ulaşımını kolaylaştıran bazı uygulamalardır. Yapılan araştırmalar sonucu çocuk işçiliğinin büyük bir kısmı mevsimlik tarım alanlarında kendisini göstermektedir. Bu kapsamda “Mevsimlik Tarım İşçisi ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Kazandırılması” 2016/5 numaralı genelge yayımlanmıştır (ÇSGB, 2017: 47).

6.19. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü

Eğitim ve öğretim ömür boyu devam etmesi hususunda politikalar geliştirmek ve bunların uygulanmasını sağlamak, vatandaşları yaygın eğitim yoluyla eğitim ve öğretime kazandırmak, aday çırak, çırak, kalfa ve ustaların mesleki eğitimlerini gerçekleştirmek gibi vazifeleri vardır (Resmî Gazete, 2011).

6.20. Sağlık Bakanlığı

Sağlık Bakanlığı ÷lke genelinde koruyucu ve tedaviye yönelik sağlık hizmetleri uygulamaktadır. Çocuk işçiliği kapsamında ise toplumsal hassasiyeti artırmaya yönelik faaliyetler uygulama, çocuk işçilerin tedavi ve kontrollerini sağlama, kuruma bağlı meslek hastalıkları hastaneleri tarafından, çocuklar adına, iş koşullarının çocukların sağlığı üzerindeki etkilerinin incelenmesine ve bu konudaki bilgilerin analiz edilmesine olanak sağlayacak biçimde kontrolüne yönelik faaliyetlerin yürüt÷lmesi gibi görevleri vardır (Günöz, 2007: 80).

6.21. Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye İstatistik Kurumu, çocuk işçiliği kapsamında saha araştırmaları yaparak 1994, 1999, 2006, 2012 ve 2019 senelerinde beş kez Çocuk İşgücü Anketi yapmış ve sonuçlarını paylaşmıştır (ÇSGB, 2017: 49).

6.22. Diyanet İşleri Başkanlığı

Çocuk işçiliği kapsamında toplumsal duyarlılığın artırılması için en etkili kurumlardan biri Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Bilhassa kız çocuklarının eğitime kazandırılması konusunda farkındalık çalışmalarını yapmakta ve en kötü biçimdeki çocuk işçiliği hususunda hassasiyetin artırılması açısından çalışmalar yürütmektedir (ÇSGB, 2017: 49).

6.23. Belediyeler

Belediyelerin çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında zabıtalara aracılığıyla çocukların sokakta çalıştırılmasını engelleyici faaliyetlerde bulunmak, çalışan çocuklara rehabilitasyon merkezleri kurmak, mesleki eğitim kazandırmak amacıyla kurslar düzenlemek, 50 binin üzerinde nüfusa sahip ve büyükşehir belediyesi olan her ilde kadın ve çocuk koruma evleri açmak, devlet okullarına ve spor kulüplerine gerekli imkanları sağlamak gibi görevleri vardır (ÇSGB, 2017: 50).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk işçiliği sorunu diğer tüm ÷lkeler için olduğu gibi Türkiye için de önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. Dünyadaki çocuk işçiliğindeki benzer karakteristik özelliklerin Türkiye için de geçerli olduğu gör÷lmektedir. Çocuklar, başta tarımda ve ücretsiz aile işçisi olmak üzere kayıt dışı pek çok farklı sektörde istihdam edilmektedir. Son yıllarda yaşanan yoğun göç hareketleri, ekonomik koşulların kötüleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik ve derinleşen yoksulluk çocuk işçiliğinin gün geçtikçe önem kazanan bir sorun olarak karşımıza çıkmasına neden olmaktadır.

Türkiye, taraf olduğu uluslararası düzenlemeler ve ulusal mevzuat çalışmalarıyla çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin standartların belirlenmesi, yasal alt yapının oluşturularak uygulanması ve yürüt÷len çalışmaların uluslararası mevzuatla uyumlu hale getirilmesine ilişkin düzenlemeleri hızla hayata geçirmektedir. Çocuk işçiliği ile mücadelede ön plana çıkan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, ILO ile Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı'na (IPEC) dahil olmak adına 1992 senesinde ön sözleşmeyi kabul ederek Türkiye'nin programa dahil olan 6 devletten biri olmasını sağlamıştır ve bu hususta pek çok projeye imza atmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yanı sıra daha birçok kurum ilgili sivil toplum kuruluşları iş birliği halinde çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında projeler hazırlanmış ve bu konudaki farkındalığın artırılması için çalışmalarda bulunmuşlardır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu gibi sivil toplum

unsurları da çocuk işçiliğiyle mücadele kapsamında katkı sunan sivil unsurlar olarak sıralanabilir (Kalkan ve Kayagil, 2020: 126-127; Şahin, 2009: 74).

Tüm bu çabalara ek olarak Türkiye’de çocuk işçiliği sorununun çözümüne yönelik önerileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Çocuk işçiliğinin engellenmesine ilişkin mevcut olan mevzuat tekrar değerlendirilerek gerekli görüldüğü hallerde düzenlemeler yapılmalı ve mevcut mevzuatın uygulanabilirliği denetlenmelidir. Bu hususta Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde yeni bir denetim organı oluşturulmalıdır.
- Çocuk işçiliğinin engellenmesi hususunda görev yapan kurumların yetki alanları genişletilmeli ve gerekli görülmesi halinde bu hususta çalışma yapmak üzere farklı kurumlara da yetki verilmelidir. Bununla beraber mevcut kuruluşlar dışında bu konu üzerine uzmanlaşmış yeni kuruluşlar da oluşturulmalıdır.
- Çocuk işçiliğinin engellenmesi kapsamında sosyal sorumluluk ve toplumsal farkındalığın artırılması hedefiyle yeni projeler geliştirilerek toplumsal katılım sağlanmalıdır. Bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının sayısının artmasının da etkili çözümlerin üretilmesi noktasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- Çocuk işçiliği probleminin çözümünde en etkili alanın eğitim olduğu göz önünde bulundurularak çocuklar ve aileleri eğitime yönlendirilmeli, verilen eğitimin kalitesi artırılmalı ve aileler çocuklarının eğitimi konusunda bilinçlendirilerek desteklenmelidir. Eğitimiçiler çocuk işçiliği konusunda bilinçlendirilmeli ve çocuk işçiliği konusu müfredata eklenmelidir.
- Çocuk işçiliği probleminin temel unsuru olan yoksulluğun giderilmesi amacıyla adımlar atılmalı, ailedeki işsiz yetişkinler için yeni istihdam alanı oluşturulmalı ve yoksul çocukların da eğitime devam edebilmeleri adına eğitim maliyetleri düşürülmelidir. Çocukların eğitime ulaşabilmeleri için ücretsiz taşınmalı eğitim uygulanmalı ve yoksul ailelere sağlanan eğitim destekleri artırılmalıdır.
- Çocuk işçiliği ile mücadele konusunda yasal düzenlemelerde gösterilen kararlılık yasaların uygulanması ve işverenlerin denetlenmesi konusunda da gösterilmelidir. İşverenlere yönelik cezaların uygulanmasında herhangi bir ihmale yer verilmeyecek şekilde sürecin sağlıklı işlemesi sağlanmalıdır. Yasal düzenlemelerde yoruma yer verecek muğlak ifadelerden kaçınılmalı, çocukların hangi yaş aralığında ne tür işlerde çalıştırılmayacağına ilişkin daha net ifadelerle yer verilmelidir.
- Ülkelerindeki savaş sebebiyle Türkiye’ye sığınmacı olarak gelen yabancı uyruklu çocukların eğitimi yakından takip edilmeli ve göçmen çocukların ucuz işgücü olarak kullanımını önlemeye yönelik denetimler ve cezai yaptırımlar artırılmalıdır. Aynı zamanda göçmen çocukların eğitimlerinin aksamamasına yönelik çabalar güçlendirilmeli ve toplumsal uyum süreçleri hızlandırılarak göçmen yoksulluğunun kronik hale gelmesi önlenmelidir. Yapılan araştırmalar göçmen çocukların başta insan ticareti olmak üzere pek çok insanlık suçuna karşı en savunmasız gruplardan biri olduğunu göstermektedir. Bu hassasiyetler uygulanacak politikaların belirlenmesinde dikkate alınmalıdır.
- Çocukların en fazla istihdam edildiği sektörlerin başında tarım sektörü gelmektedir. Bu gerçek Türkiye için de geçerlidir. Tarımsal teknolojilere yönelik desteklerle tarım sektöründeki insan gücüne olan ihtiyacın azaltılması, bu alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak zorunda kalan çocukların eğitim süreçlerinden mahrum kalmayacak projelerin hayata geçirilmesi sorunun çözümüne ilişkin önemli bir adım olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, çocuk işçiliği sorununun çözümüne yönelik politikaların çok düzlemliliğine dikkat edilmelidir. Çocuk işçiliği olgusu yoksullukla derin bir bağ ile bağlıdır ve bu sorunun çözümüne ilişkin politikaların aynı zamanda yoksullukla mücadele politikalarıyla beraber ele alınması gerekliliği gözden kaçırılmamalıdır. Oluşturulacak politikalar pek çok paydaşın taraf olduğu, çok düzlemlili ve gerçekçi hedefleri olan bir süreç olarak ele alınmalıdır. Belirlenen politikaların gerçekleştirilmesinin ancak uzun vadede sağlanabileceği gerçeğinden yola çıkarak kısa ve orta vadede çalışan çocukların çalışma koşulları iyileştirilmesine ve çalışan çocukların çalışma hayatında korunmasına yönelik çalışmaların yapılmasına özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Taner (1996). “Çocuk Emeği Sorununa Çağdaş Bir Yaklaşım: KİT’lerin Çırac Okulları (1938-1986)”, Ankara: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı.
- Akyüz, Emine (2000). “Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması”, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- ASHB (2017). “Türkiye’de Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önleyici Politikaları Değerlendirme Çalıştayı Raporu”, Erişim Adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/2498/turkiye-de-cocuklara-yonelik-koruyucu-ve-onleyici-politikalari-degerlendirme-calistayi-raporu.pdf>, Erişim Tarihi: 09.01.2022.
- Aydın, İnci (2018). “Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Çocuk İşçiliği”, *İş ve Hayat Dergisi*, 4(7), s. 65-81.
- Avşar, Zakir ve Öğütoğulları, Eren (2012). “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Stratejileri”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), s. 9-40.
- Barışık, Salih; Ege, Tarık ve şimşek, Türker (2016). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Ekonomik Etkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), s. 161-179.
- Beyazova, Ayşe. (2019). *Kapsayıcı ve Katılımcı Okullar İçin Eğitimcilere Yönelik Çocuk İşçiliği ve Ayrımcılıkla Mücadele Rehberi*, Erişim Adresi: http://cocukisciligineson.bilgi.edu.tr/wp-content/uploads/2019/06/COCA_%C3%87ocukIsciligiEIKitabi.11.06.19.pdf, Erişim Tarihi: 08.12.2021.
- Boyden, J. Ve Myers, W. (1995). “Exploring Alternative Approaches to Combating Child Labour: Case Studies from Developing Countries”, UNICEF, Italy, ISSN: 1014-7837, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/crs8.pdf>, Erişim Tarihi: 22.05.2022.
- ÇSGB (2017). *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı*, Erişim Adresi: https://www.cs.gb.gov.tr/media/1322/cocukisciligimucadele_2017_2023_tr.pdf, Erişim Tarihi: 06.12.2021.
- Cunningham, Hugh ve Viazzo, Pier Paolo (1996). “Child Labour in Historical Perspective 1800-1985 Case Studies from Europe, Japan and Colombia”, UNICEF, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/hisper_childlabour.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2022.
- Çöpoğlu, Mustafa (2018). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği”, *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 14, s. 357-398.
- Dervişoğlu, Suat (2012). *Çocuk İstismarı ve İhmali Açısından Sokakta Çalışan Çocuklar ve Avrupa Birliği Uygulamaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eyrenci, Ömer (2011). “Avrupa Sosyal Şartı Karşısında Türk Mevzuatı”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 53(1-4), s. 225-234.
- Gül, Tolga ve Öztürk, Mustafa (2020). “Çocuk İşçiliğinin Nedenleri Üzerine Kavramsal Bir Çalışma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(38), s. 130-148.
- Günöz, Mustafa (2007). *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri*, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.

- ILO, (2004). Child Labour: a Textbook for University Students. Geneva. Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/documents/publication/wcms_067258.pdf, Erişim Tarihi: 23.05.2022.
- ILO (2014). *Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Anayasası*, Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_412382.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2021.
- ILO (2020). *Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması*, Erişim Adresi: https://www.ilo.org/ankara/projects/WCMS_761283/lang--tr/index.htm, Erişim Tarihi: 08.01.2022.
- ILO, (2020). *Child Labour Global Estimates 2020, Trends and The Road Forward*, Erişim Adresi: file:///C:/Users/cenay/Downloads/Child-Labour-Report-1_24.pdf, Erişim Tarihi: 23.05.2021.
- Jandarma Genel Komutanlığı (2019). *Aile İçi Şiddetle ve Çocuk Suçlarıyla Mücadele*, Erişim Adresi: <https://www.jandarma.gov.tr/asayis/aile-ici-siddetle-ve-cocuk-suclariyla-mucadele#>, Erişim Tarihi: 09.01.2022.
- Kalkan, Murat ve Kayagil, Muhammet Enes (2020). “*Türkiye’de Çocuk İşçiliği Meselesi ve Mücadele Uygulamaları*”, iç. Sosyal Politikada Güncel Gelişmeler: Dezavantajlı Gruplar (Ed. Osman Akgül), Ankara: Gazi Kitabevi, s. 83-135.
- Kamal, Seyed Hossein Mohaqeqi; Moayad, Saeedeh Jalili; Sajjadi, Homeira; Vameghi, Meroe; Harouni, Gholamreza Ghaedamini; Gharehghani, Mohammad Ali Mohammadi and Ahmadi, Sina (2021). “*Designing And Validation Of A Workplace Abuse Questionnaire Among Child Labour*”, *Children And Society*, s. 1-16.
- Kepekçi, Yasemin (2007). Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin Ulusal Hukuksal Dayanakları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40(1), s. 271-285.
- Kırca Kurt, Ayça (2021). “*Çocuk İşçiliğine Yönelik Kamu Politikası Analizi*”, *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırma Dergisi*, 1(2), s. 29-54.
- Koç, Aziz (2020). *Çocuk İşçiliği*, Evrim Ağacı.
- Osment, Lana and Jönsson, Eric (2014). “*Child labour; the effect on child, causes and remedies to the revolving menace*”, Department of Human Geography University of Lund, <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=4275652&fileId=4275654>, Erişim Tarihi: 23.05.2022.
- Oy, Ömür (2001). *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İstihdamı ve Çocuk İşçiliğinin İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Önemi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Örnek, Ali Şahin; Şarman, Siyret Aras ve Azazi, Hasan (2020). “*Çalışan Çocuklar Gerçeği: Hatay İli Örneği*”, *Management and Political Sciences Review*, 2(2), s. 182-202.
- Öztürk, Mustafa (2007). Türkiye’de İç Göçe Katılanların Kent Yaşamına ve Kentsel Emek Piyasalarına Etkileri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(52), s. 245-264.
- Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu (1934). T.C. Resmî Gazete (2751, 14 Temmuz 1934).
- Resmî Gazete (2011). Millî Eğitim Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110914-1.htm>, Erişim Tarihi: 09.01.2022
- Şahin, Levent (2012). Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. II, s.103-118.
- Şahin, Barış (2009). *Çocuk İşçilerin Korunması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Şihaliyev, Gulu (2020). *Uluslararası Boyutta Çocuk İşçiliği, Çocuk İşçiliğine Dair Hukuki Düzenlemeler ve Mücadele Programları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Talas, Cahit (1997). “*Toplumsal Politika*”, Ankara: İmge Kitapevi.
- Taş, Ayşe Karaduman ve Karakaya, Zehra (1997). “Çocuk İşgücünde Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Türkiye İçin Nicel Bir Yaklaşım, 1994”, *III. Kadın Çalışmaları Toplantısı Yayınlanmamış Bildirisi*, Adana.
- TÜİK (2006). *Çalışan Çocuklar Working Child 2006*. Ankara: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2020). *Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>, 06.12.2021.
- UNICEF (2004). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarınaDairSozlesme.pdf, Erişim Tarihi: 06.12.2021.
- UNICEF Türkiye (2019). *Çocuk İşçiliği*, <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-i%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi>, Erişim Tarihi: 05.01.2022
- U.S. The Department of Labor's, (2020). *2020 Findings on the Worst Forms of Child Labor*, Erişim Tarihi: 23.05.2022
https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2020/2020_TDA_BigBook_Online_optimized.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2022.
- Yıldırım, Okan (2008). *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Özel Bir Örnek Olarak İstanbul İlinde Otomotiv Küçük Sanayiinde Çalışan Çocuk İşçi ve Çıraklar*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yılmaz, Okan (2018). *Çocuk İşçiliği Tanımı, Kapsamı ve Türkiye’de İstihdamda Çocuk Emeği*, Erişim Adresi: http://www.iste-sea.org/download/SEA_BY032018, Erişim Tarihi: 06.12.2021.